

MAZKVALIFICĒTAIS DARBASPĒKS LATVIJĀ

Normunds Ozols
EKONOMIKAS MINISTRIJAS
ANALĪTIKAS DIENESTS

Ekonomikas ministrija

SATURS

IEVADS.....	3
1. ESOŠĀ SITUĀCIJA.....	4
2. MAZKVALIFICĒTĀ DARBASPĒKA PIEPRAŠĪJUMS UN PIEDĀVĀJUMS.....	7
2.1. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījums	7
2.2. Mazkvalificētā darbaspēka piedāvājums.....	11
3. PROGNOZES.....	14
3.1. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma prognozes.....	14
3.2. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma atbilstība.....	16
KOPSAVILKUMS UN REKOMENDĀCIJAS.....	18

SAĪSINĀJUMI

CSP	Centrālā statistikas pārvalde
DSA	Darbaspēka izlasveida apsekojums
EK	Eiropas Komisija
EM	Ekonomikas ministrija
ES	Eiropas Savienība
ISCED	Starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija
ISCO	Standartizētais profesiju klasifikators
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
LM	Labklājības ministrija
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
STEM	Zinātnes, tehnoloģiju, inženierzinātņu un matemātikas virzieni <i>Science, technology, engineering and mathematics</i>

Izmantotā zemas kvalifikācijas darbaspēka un darbavietu klasifikācija

Mazkvalificētais darbaspēks – ekonomiski aktīvie iedzīvotāji ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītību.

Zemas kvalifikācijas profesijas – atbilstoši Latvijas profesiju klasifikatoram 9. profesiju pamatgrupas profesijas – Vienkāršās profesijas;

Vidēji-zemas kvalifikācijas profesijas – profesijas, kurās ir proporcionāli augsts nodarbināto īpatsvars ar vidējo vispārējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni. Ietilpst Latvijas profesiju klasifikatora 5. profesiju pamatgrupas profesijas – pakalpojumu un tirdzniecības profesijas, kā arī 6. profesiju pamatgrupas profesijas – kvalificēti lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības darbinieki.

IEVADS

Aizvadītajos 2 gados Latvijas ekonomikas izaugsme bija tuvu 5% gadā (2017.g.- 4,6%, 2018.g.- 4,8%). Ekonomiskās aktivitātes pieaugums atspoguļojusies gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs, palielinot gan iedzīvotāju nodarbinātības iespējas, gan ienākumu līmeni. Vienlaikus, lai nodrošinātu strauju ekonomikas izaugsmi turpmākajos gados, nodarbināto skaitam vajadzētu augt vidēji par 0,5-1% gadā, tomēr to kavē darbaspēka rezervju strauja izsīkšana darba tirgū.

Jau pašlaik nodarbinātības līmenis Latvijā ir sasniedzis vēsturiski augstāko atzīmi un ar vien vairāk darba devēji saskaras ar problēmām piesaistīt nepieciešamos speciālistus. Saskaņā ar uzņēmumu konjunktūras datiem, vairāk nekā 1/4 (26%) no apstrādes rūpniecības uzņēmumiem 2019.gada sākumā norādīja darbaspēka trūkumu kā ražošanu ierobežojošu faktoru, kas ir augstākais rādītājs pēdējās dekādes laikā. Kopš 2017.gada sākuma atbilstošo uzņēmumu īpatsvars ir gandrīz divkāršojies. Par pieaugošu darbaspēka nepietiekamību liecina arī strauji augošais vakancu skaits. NVA reģistrēto brīvo darbavietu skaits aizvadīto 2 gadu laikā ir četrkāršojies.

Lai gan aktivitāte darba tirgū pieaug, tomēr ne visas iedzīvotāju grupas nodarbinātības iespēju paplašināšanos izjūt vienādi. Bezdarbs iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni vairāk nekā divas reizes pārsniedz vidējo bezdarba līmeni valstī, savukārt iedzīvotājiem ar vidējo vispārējo izglītību – par aptuveni 2 procentpunktiem, aplūkojot vecuma grupu no 25-64 gadiem. Abas šīs grupas veido vairāk nekā pusi no visiem darba meklētājiem valstī. Jāatzīmē, ka bezdarbs iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni Latvijā ir 5. augstākais ES, neskatoties uz to, ka iedzīvotāju īpatsvars ar atbilstošo izglītību ir viens no zemākiem.

Kopumā Latvijā 2018.gadā bija 363 tūkst. iedzīvotāji vecumā no 25-64 gadiem, kam bija vien vidējā vispārējā, pamatizglītība vai zemāka izglītība. Tikai 250 tūkstoši no tiem bija nodarbināti, bet aptuveni 113 tūkstoši jeb gandrīz 1/3 no tiem bija ārpus nodarbinātības – darba meklējums (31,7 tūkst.) vai ekonomiski neaktīvi (81,6 tūkst.), līdz ar to neiesaistās darba tirgū vispār.

Turpmākajos gados būtiska darbaspēka nepietiekamība prognozējama vidējās kvalifikācijas specialitātēs. Jau pašlaik vairāk nekā 3/4 no NVA reģistrētām vakancēm veido vidējās un vidēji-zemas kvalifikācijas profesijas, tomēr neskatoties uz vakancu skaita pieaugumu, iedzīvotāju ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni iesaiste tajās ir zema.

Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozēm, darbaspēka rezerves nākamajos gados turpinās sarukt, tādejādi saasinot jau tā akūto darbaspēka nepietiekamības problēmu un radot riskus turpmākai izaugsmei esošajā ekonomikas modelī. Vienīgais ceļš, kā panākt straujāku un ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi, ir palielināt ekonomikas produktivitāti jeb veicināt ekonomikas transformāciju. Pašlaik Latvijas priekšrocības ir salīdzinoši lēts darbaspēks. Turpinoties straujam algas kāpumam, šīs priekšrocības tiks zaudētas, bet lēta darbaspēka ieviešana tikai to īslaicīgi atliks. Latvijas jaunajām konkurētspējas priekšrocībām jābūt zināšanām, tehnoloģijām, inovācijām, kas ir svarīgs priekšnoteikums produktivitātes pieaugumam. Sasniegt Vācijas dzīves līmeni tikai ar lēta darbaspēka ieviešanu nav iespējams. Pie esošā Latvijas produktivitātes līmeņa tautsaimniecībai papildus būtu nepieciešami papildus vairāk nekā 1,6 milj. strādājošo. Lēta darbaspēka pieejamība veicina esošās tautsaimniecības struktūras saglabāšanos, kurā dominē zemas pievienotās vērtības darbības. Esošā tautsaimniecības struktūra ir viens no Latvijas zemās produktivitātes cēloņiem,

Analīzē apskatīts zemas kvalifikācijas darbaspēka piedāvājums un nodarbinātības iespējas Latvijā, kā arī galvenie šķēršļi, kas kavē to iesaisti darba tirgū. Analīze aptver zemas kvalifikācijas darbaspēka esošās situācijas apskatu, piedāvājuma profilu un pieprasījuma tendences, iekļaujot salīdzinājumu ar citām ES valstīm. Papildus iekļauta informācija par zemas kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma prognozēm laika periodā līdz 2035.gadam. Noslēgumā sniegtas rekomendācijas par zemas kvalifikācijas darbaspēka nodarbinātības veicināšanu.

Analīzē izmantoti Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes Darbaspēka apsekojuma, izglītības pārskatu un Darba samaksas struktūrapsekojuma dati, Nodarbinātības valsts aģentūras dati par reģistrētiem bezdarbniekiem un vakancēm, kā arī ES statistikas biroja (Eurostat) Darbaspēka apsekojuma dati. Analīzē iekļautas 2018.gada EM darba tirgus vidēja un ilgtermiņa prognozes.

1. ESOŠĀ SITUĀCIJA

Aizvadītajos gados Latvijā turpinās stabila ekonomiskā izaugsme. Laika posmā no 2011. līdz 2018.gadam ekonomika ir augusi par vidēji 3,6% ik gadu, turklāt pēdējos 2 gados izaugsme ir bijusi tuvu 5% (2017.g.- 4,6%, 2018.g.- 4,8%), līdz ar to gandrīz divkārt pārsniedzot ES vidējos izaugsmes rādītājus. Izaugsme ir vērojama gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs, tādejādi audzējot arī darbaspēka pieprasījumu.

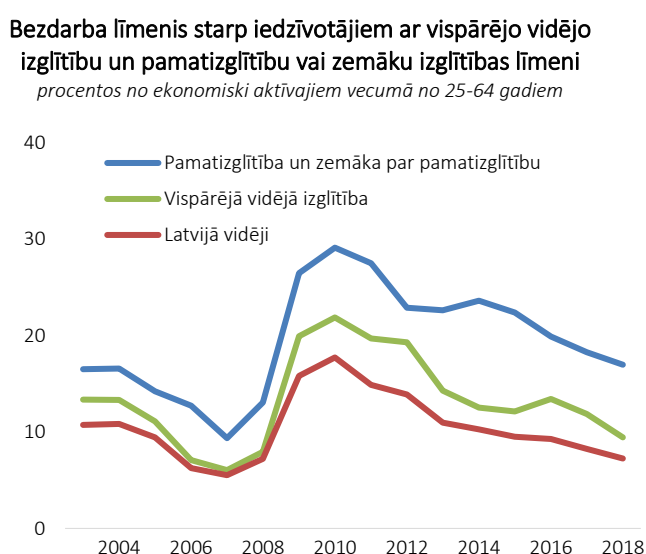
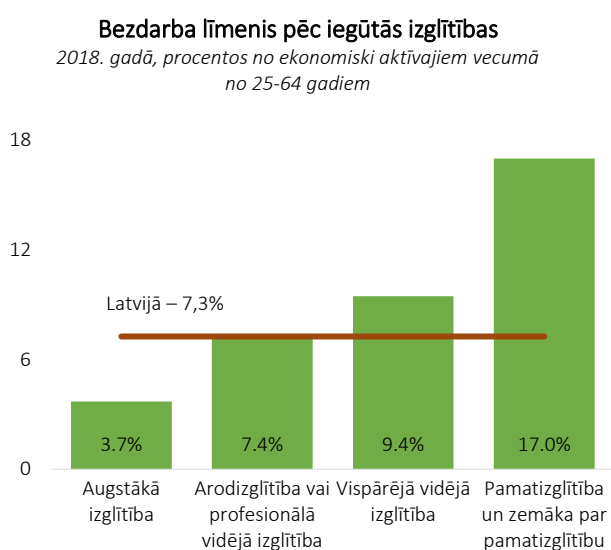
Vienlaikus darbinieku piesaiste straujāk augošos darba tirgus segmentos kļūst arvien sarežģītāka. Uzņēmumu īpatsvars, kas norāda uz darbaspēka iztrūkumu kā uzņēmuma darbības ierobežojošu faktoru kopš 2016.gada sākuma ir četrkārtšojies. Saskaņā ar uzņēmumu konjunktūras apsekojuma datiem, 2019.gada janvārī 26% no apstrādes rūpniecības uzņēmumiem norādīja darbaspēka trūkumu kā ražošanu ierobežojošu faktoru (2016.gada janvārī – 7%), būvniecībā – 20% (2016.gada janvārī – 3%), savukārt mazumtirdzniecībā – 23% (2016.gada janvārī – 12%). Par pieaugošu darbaspēka nepietiekamību liecina arī vakanču dinamika – NVA reģistrēto vakanču skaits kopš 2016.gada ir pieaudzis gandrīz 6 reizes – 2019.gada aprīļa beigās bija reģistrētas 34,4 tūkst. vakances, kas ir vēsturiski augstākais rādītājs.

Līdz ar ekonomisko aktivitāšu pieaugumu paveras ar vien vairāk jaunas darba iespējas, tādejādi veicinot iedzīvotāju nodarbinātības pieaugumu un bezdarba mazināšanos. Vidējais nodarbinātības līmenis 2018. gadā palielinājies līdz 64,5%, par 4 procentpunktiem pārsniedzot ES vidējo rādītāju, starp iedzīvotājiem vecumā no 15-74 gadiem, savukārt bezdarba līmenis samazinājās līdz 7,4%.

Vienlaikus ne visas iedzīvotāju grupas uzlabojumus darba tirgū izjūt vienmērīgi. Bezdarba līmenis starp iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni ir par gandrīz 10 procentpunktiem augstāks nekā vidēji valstī, kā arī bezdarba plaisa (bezdarba līmeņa starpība) starp iedzīvotājiem ar pamatizglītību un augstāku izglītības līmeni ir pieaugusi vidēji par 3-4 procentpunktiem, salīdzinot ar periodu no 2005.-2006.gadam, kad vidējais bezdarbs Latvijā bija līdzīgs kā pašlaik. Līdz ar to iedzīvotājiem ar zemu izglītības līmeni aizvadītajos gados ir kļuvis ievērojami grūtāk atrast savām prasmēm atbilstošu darbu un **darbaspēka pārpalikums kopumā saglabājās augsts minētajā grupā.**

Situācija ir nedaudz labāka iedzīvotājiem ar vidējo vispārējo izglītību, tomēr arī šajā grupā kopumā ir novērojama bezdarba plaisas palielināšanās gan salīdzinot ar vidējo profesionālo izglītību un arodizglītību, gan ar augstākās izglītības grupu. Jāņem vērā, ka darba devēji arvien vairāk dod priekšroku darbiniekiem ar konkrētām profesijai nepieciešamām prasmēm un profesionālo pieredzi, tāpēc iedzīvotāji ar vispārējo izglītību, līdzīgi tiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni, atrodas augsta bezdarba riska zonā.

1.1. attēls

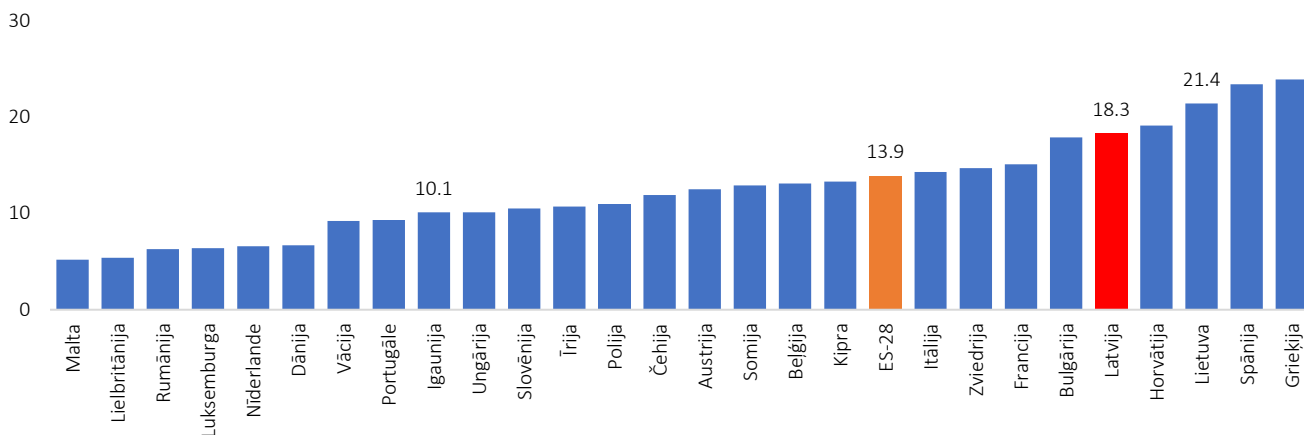
Avots: CSP, DSA

Aplūkojot bezdarba rādītājus iedzīvotājiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni ES dalībvalstīs vecumā no 25-64 gadiem, jāatzīmē, ka Latvijai 2017.gadā bija 5. augstākais rādītājs šajā grupā, par vairāk nekā 4 procentpunktiem pārsniedzot ES-28 vidējo rādītāju.

1.2. attēls

Bezdarba līmenis starp iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni ES valstīs

2017.gadā, procentos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem vecumā no 25 līdz 64 gadiem

Avots: Eurostat

Lai gan zemas izglītības bezdarba sadalījums starp valstīm lielā mērā atbilst kopējā bezdarba sadalījumam vecuma grupā no 25-64 gadiem, tas tomēr ir salīdzinoši augsts rādītājs, ņemot vērā, ka Latvijā ir viens no zemākiem pieaugušo ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni īpatsvaram starp ES valstīm. 2017.gadā tas bija vien 9,6%, kas ir piektais zemākais rādītājs ES.

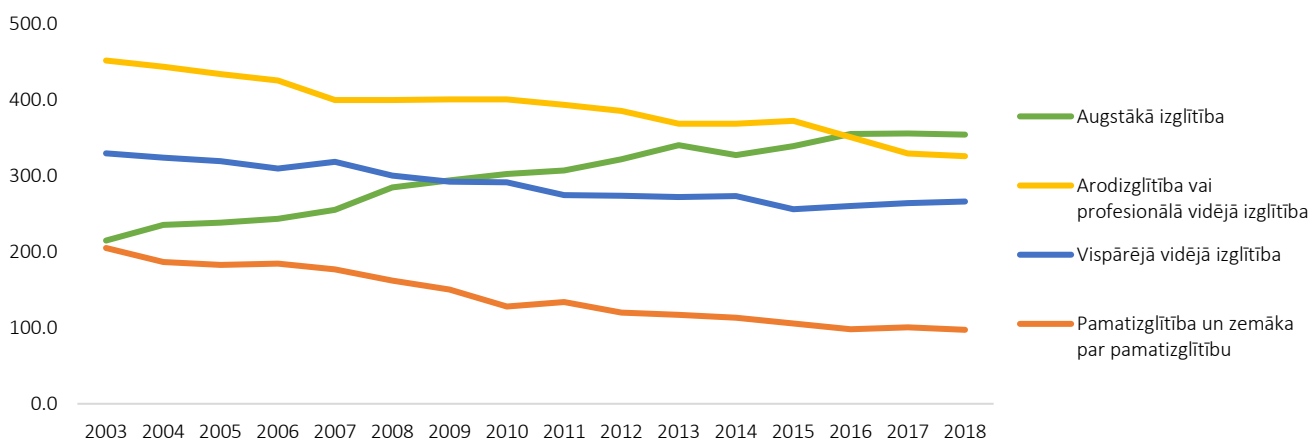
Iedzīvotāju īpatsvars vecumā no 25-64 gadiem ar pamatizglītību un zemāku izglītību pēdējo 15 gadu laikā Latvijā ir samazinājies gandrīz uz pusi – no 17,1% (205 tūkstošiem) 2003.gadā līdz 9,5% (97 tūkstošiem) 2018.gadā. Līdzīgas tendences ir vērojamas arī ekonomiski aktīvo iedzīvotāju lokā, kas ir jau nodarbināti vai aktīvi meklē darbu. Tāpat ar strauji samazinās iedzīvotāju skaits ar profesionālo izglītību.

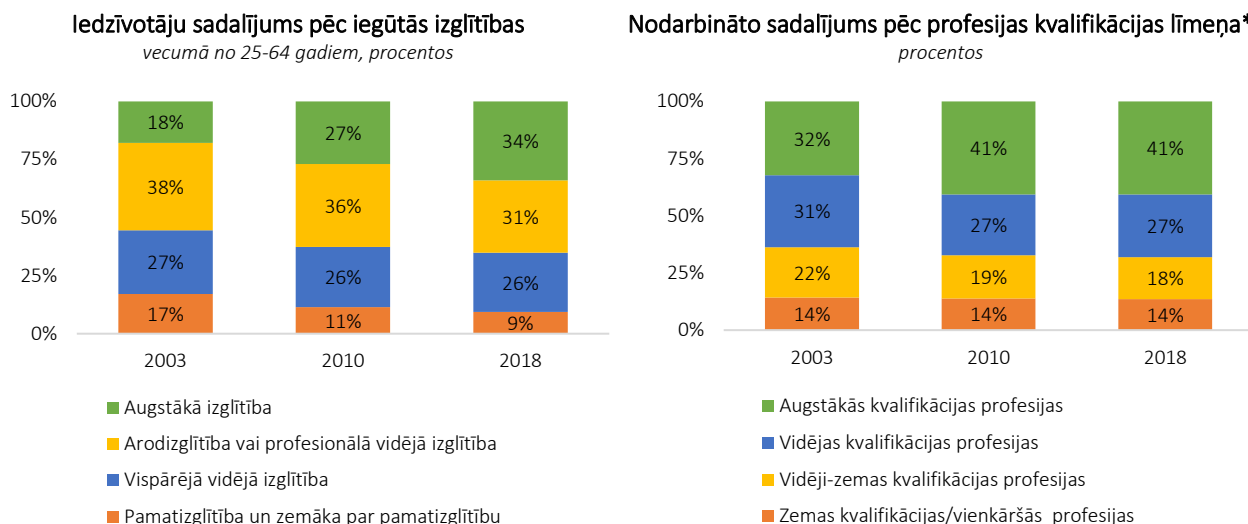
Jāatzīmē, ka gluži pretējas izmaiņas ir vērojamas iedzīvotāju grupā ar augstāko izglītību, kuru īpatsvars attiecīgā laika posmā ir gandrīz divkāršojies. Savukārt iedzīvotāju īpatsvars ar vispārējo vidējo izglītību lielā mērā ir saglabājies nemainīgs.

1.3. attēls

Iedzīvotāju sadalījums pēc iegūtās izglītības

tūkstošos, vecumā no 25-64 gadiem

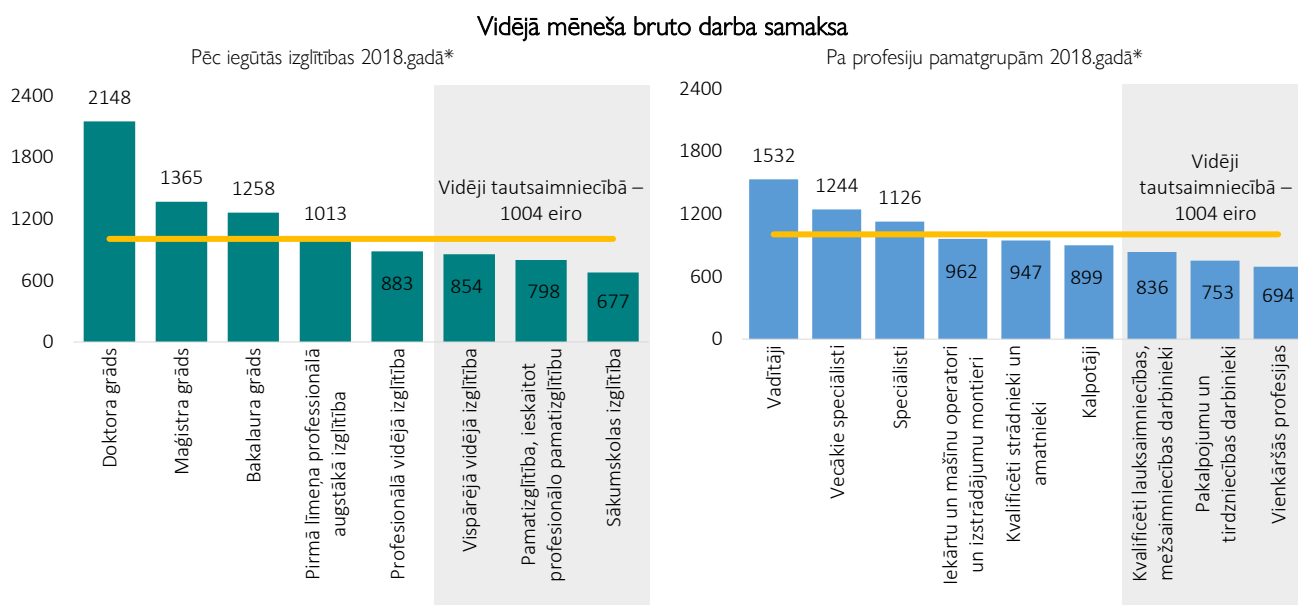

Avots: CSP, DSA

* Augstākās kvalifikācijas profesijas – profesiju klasifikatora 1.-3. pamatgrupas profesijas. Vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas profesijas – atbilstoši Profesiju klasifikācijai vienkāršās profesijas, kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesijas, kā arī pakalpojumu un tirdzniecības profesijas.

Jāņem vērā, ka zems izglītības līmenis un nepatīkamas prasmes ietekmē ne tikai nodarbinātības iespējas, bet arī ienākumu līmeni. Vidējā bruto darba alga nodarbinātajiem ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni atpaliek no vidējās algas tautsaimniecībā par vidēji 15-33%. Līdzīga situācija ir vērojama arī profesijās, kurās ir augsts nodarbināto īpatsvars ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni.

* EM novērtējums, balstoties uz CSP Darbaspēka apsekojuma datiem (2018), Darba samaksas struktūras apsekojuma datiem (2014) un vidējās bruto algas datiem par 2018. gadu.

Jāatzīmē, ka aptuveni 35% no visiem nodarbinātajiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni ir nodarbināti vienkāršās profesijās, bet 22% ar vispārējo vidējo izglītību strādā pakalpojumu un tirdzniecības profesijās. Vidējais atalgojums šajās profesijās ir vairāk kā 1/3 zemāks nekā vidēji tautsaimniecībā - vienkāršās profesijās par 35% zemāks, bet pakalpojumu un tirdzniecības profesijās par 34% zemāks nekā vidēji valstī.

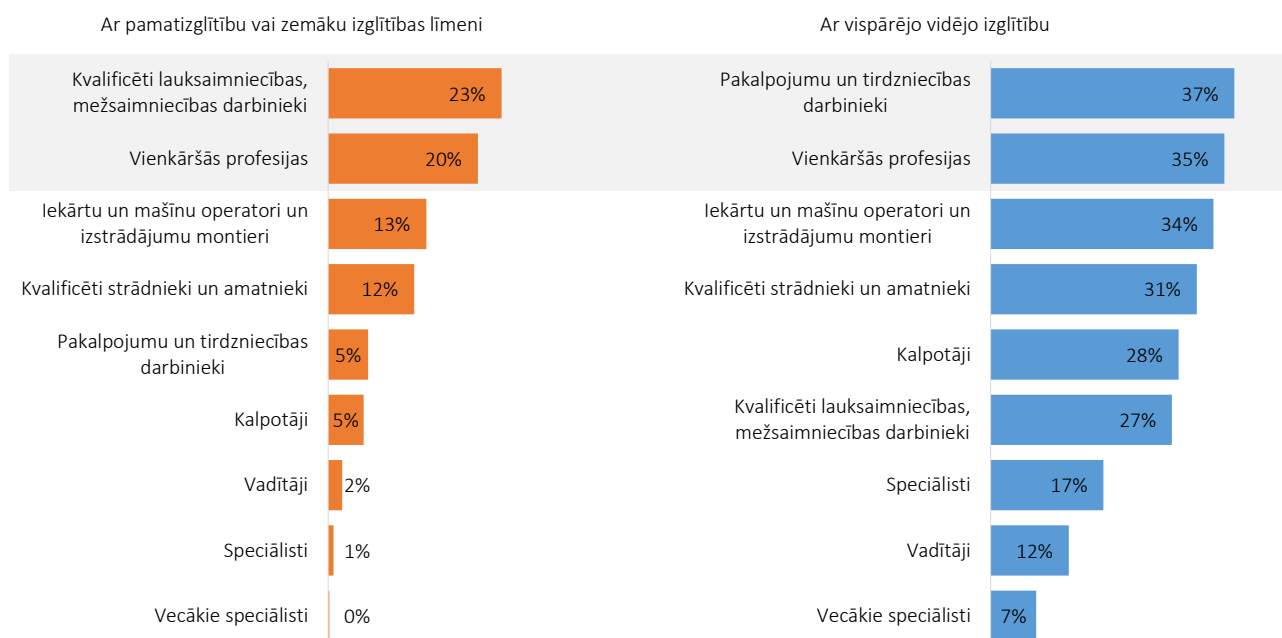
2. MAZKVALIFICĒTĀ DARBASPĒKA PIEPRASĪJUMS UN PIEDĀVĀJUMS

2.1. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījums

Atbilstoši Starptautiskai standartizētai profesiju klasifikācijai (ISCO) par zemu prasmju profesijām (1. prasmju līmenis) tiek definētas devītās pamatgrupas profesijas – Vienkāršās profesijas, kuru pamatuzdevumi ir saistīti ar vienkāršu, manuālu un atkārtotu darbu veikšanu. Jāatzīmē, ka šīm profesijām minimālās izglītības prasības lielā mērā atbilst pirmsskolas un pamatzglītības pirmā posma līmenim, un pamatdarba veikšanai nav nepieciešamas īpašas darba kompetences vai iemaņas. To lielā mērā apstiprina arī darbaspēka pieprasījuma sadalījums profesiju griezumā - vairāk nekā 1/3 (35%) no nodarbinātajiem iedzīvotājiem ar pamatzglītību un zemāku izglītības līmeni 2018.gadā bija nodarbināti vienkāršajās profesijās. Tikmēr lielākais nodarbināto īpatsvars ar pamatzglītību un zemāku izglītību no kopējā nodarbināto skaita bija kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesiju pamatgrupā (23%).

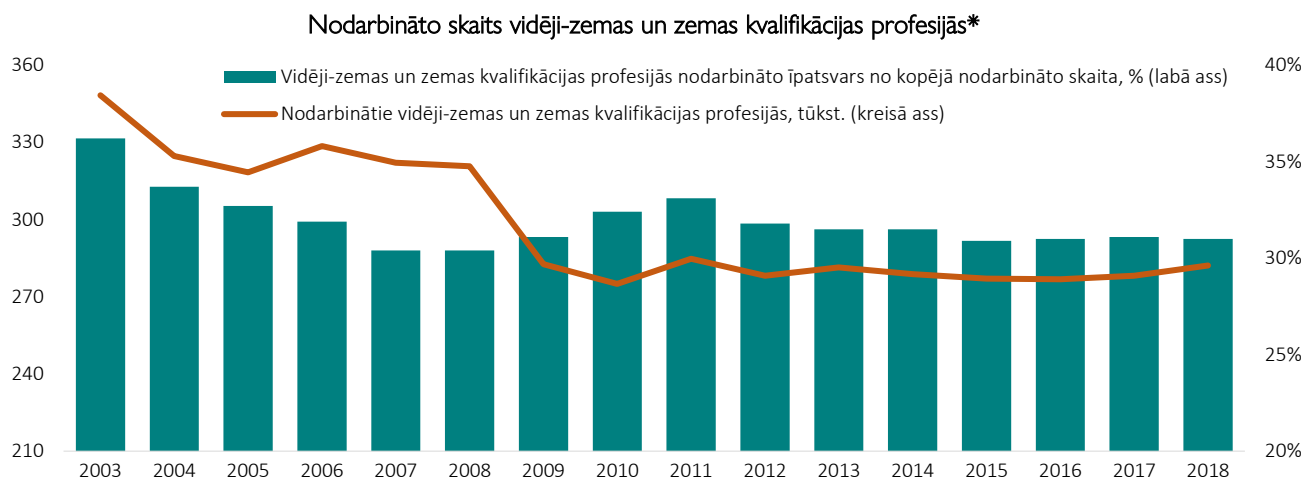
2.1. attēls

Nodarbināto iedzīvotāju ar vispārējo vidējo izglītību, pamatzglītību vai zemāku izglītības līmeni īpatsvars profesiju pamatgrupās
2018.gadā, procentos no kopējā nodarbināto skaita profesiju pamatgrupā

Avots: CSP, DSA

Vienlaikus, būtiska daļa (2018.gadā - aptuveni 25%) no kopējā darbaspēka piedāvājuma ir iedzīvotāji ar vidējo vispārējo izglītību, kas vispārējo prasmju līmenī spēj nodrošināt vidējās kvalifikācijas darbaspēka vajadzības, tomēr specializēto prasmju līmenī to var tikai daļēji, rezultējoties ar zemāku produktivitāti. Analizējot darbaspēka pieprasījumu ar vispārējo vidējo izglītību tiek apskatītas arī vidējās kvalifikācijas profesijas, kuru pamatuzdevumus var pietiekami sekmīgi veikt bez profesionālās kvalifikācijas vai kuru darba iemaņas ir iespējams apgūt salīdzinoši īsā termiņā. Aptuveni 22% no iedzīvotājiem ar vispārējo vidējo izglītību bija nodarbināti pakalpojumu un tirdzniecības profesijās. Aplūkojot iedzīvotāju ar vispārējo vidējo izglītību nodarbinātību sadalījumā pa profesiju pamatgrupām, aptuveni 22% no tiem bija nodarbināti pakalpojumu un tirdzniecības profesijās. Jāatzīmē, ka 2018.gadā nodarbināto īpatsvars ar vispārējo vidējo izglītību veidoja 37% no visiem pakalpojumu un tirdzniecības profesijās nodarbinātajiem.

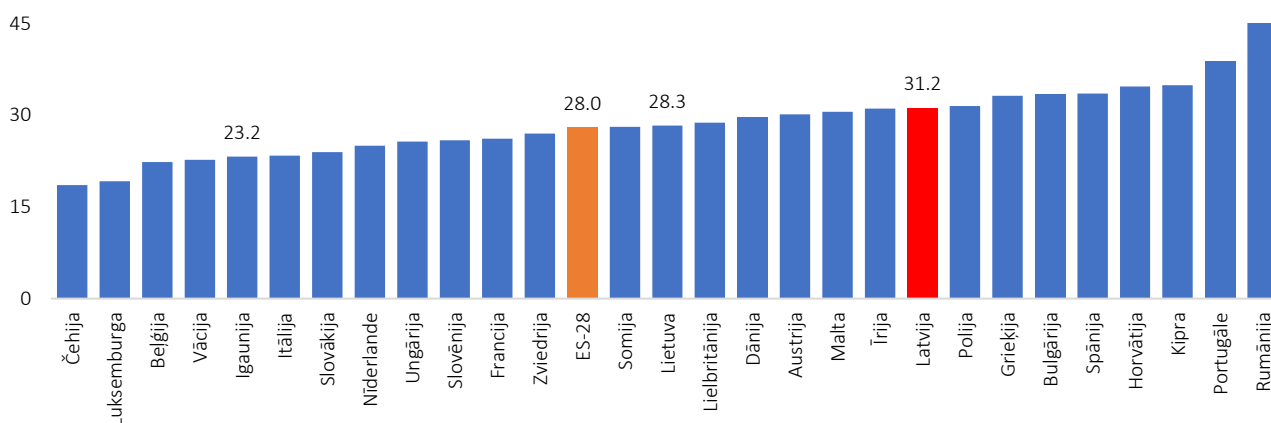
Avots: CSP, DSA

* Vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas profesijas – atbilstoši Profesiju klasifikācijai vienkāršās profesijas, kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesijas, kā arī pakalpojumu un tirdzniecības profesijas.

Ņemot vērā iepriekš minēto, analizējot mazkvalificētā darbaspēka pieprasījumu, apskatītas trīs profesiju pamatgrupas – vienkāršās profesijas, kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesijas, kā arī pakalpojumu un tirdzniecības profesijas.

Pēdējos 15 gados mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma īpatsvars tautsaimniecībā ir samazinājies par aptuveni 5 procentpunktiem, tomēr kopš 2010.gada faktiski saglabājies nemainīgs – vidēji 31% līmenī no kopēja darbaspēka pieprasījuma, kas ir devītais augstākais rādītājs starp ES dalībvalstīm, par vairāk nekā 2 procentpunktiem pārsniedzot ES-28 valstu vidējo līmeni.

Vidēji-zemo un zemo kvalifikācijas profesiju īpatsvars nodarbināto skaitā ES dalībvalstīs *
procentos no kopējā nodarbināto skaita, 2017.gadā

Avots: Eurostat

* Vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas profesijas – atbilstoši Profesiju klasifikācijai vienkāršās profesijas, kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesijas, kā arī pakalpojumu un tirdzniecības profesijas.

Jāņem vērā, ka darbaspēka pieprasījuma struktūra lielā mērā raksturo arī nozaru struktūru un zināšanu ietilpību – jo lielāks ir augstākās kvalifikācijas darbavietu īpatsvars tautsaimniecībā, jo zināšanu intensīvākas ir galarezultātā saražotās preces un sniegtie pakalpojumi, un otrādi. Jāatzīmē, ka Latvijas galvenās konkurētspējas priekšrocības joprojām lielā mērā koncentrējās zemo darbaspēka izmaksu segmentos, kas atspoguļojās arī darbaspēka pieprasījuma struktūrā.

Latvijā augstās un vidēji augstās zināšanu intensitātes nozares veido 5,5% no IKP. Savukārt ES vidēji – 11,1% no IKP. Lai gan pēdējos gados palielinās vedēji augsto un augsto tehnoloģiju nozaru daļa, tomēr strukturālās transformācijas pozitīvās tendences notiek lēni. Latvijai kā mazai atvērtaī ekonomikai, ar ierobežotām darbaspēka rezervēm un salīdzinoši nelabvēlīgu demogrāfisko situāciju būs sarežģīti ilgtermiņā noturēt uz zemām darbaspēka izmaksām balstītas ekonomikas konkurētspējas priekšrocības.

Raugoties tautsaimniecības nozaru griezumā, vairāk nekā pusi no kopējā mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma veido četras nozares – tirdzniecība, automobiļu un motociklu remonts (23%), lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība (15%), apstrādes rūpniecība (9%), kā arī izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi (8%).

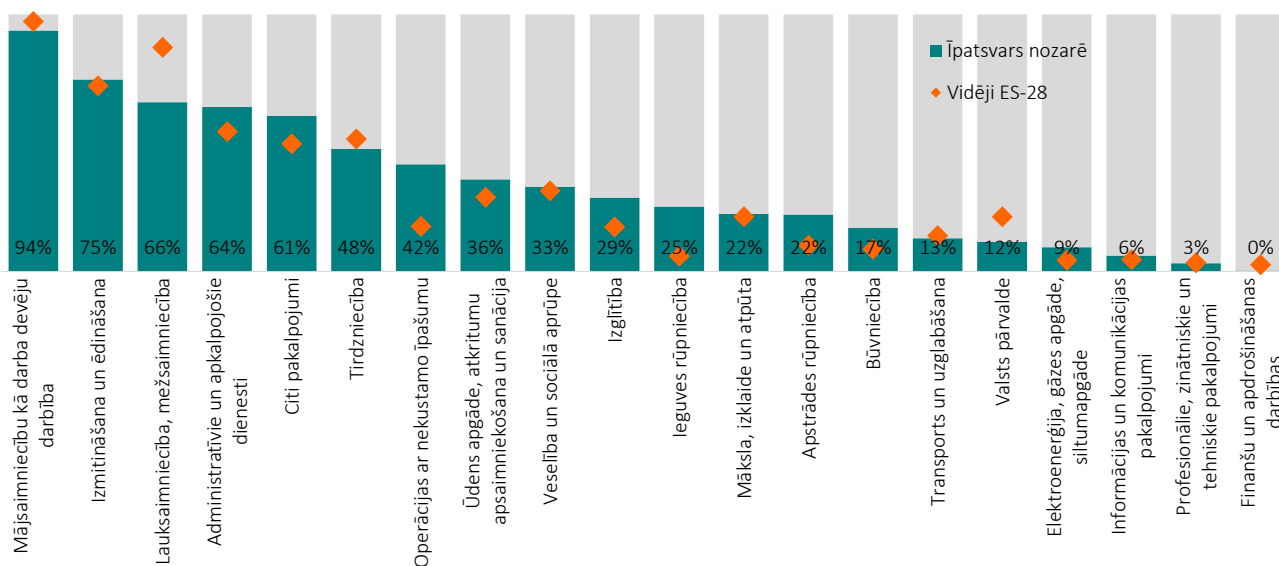
Tikmēr visatkarīgākās no zemas kvalifikācijas darbaspēka ir tādas nozares kā izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi (75% jeb ~24 tūkstoši vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietas), lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība (66% jeb ~42 tūkstoši vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietas), administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (64% jeb ~19 tūkstoši vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietas), kā arī mājāsaimniecību kā darba devēju darbība, kas ietver gan istabeņu, veļas mazgātāju, uzraugu, bērnu auklīšu, u.c. personāla, darba devēju darbību, gan arī mājāsaimniecību nediferencētu pašpatēriņa preču ražošanu (94% jeb ~1,3 tūkstoši vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietas).

Jāatzīmē, ka kopumā Latvijā vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietu proporcijas sadalījumā pa nozarēm ir caurmērā līdzīgas kā vidēji ES valstīs, tomēr ir vērojami arī atsevišķiem izņēmumiem. Piemēram, lai gan lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības nozarē vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietu īpatsvars ir salīdzinoši augsts uz pārējo nozaru fona, tomēr tas ir ievērojami zemāks nekā vidēji ES-28, kur vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietu īpatsvars veido aptuveni 87% no kopējā nozares darbavietu skaita. Vienlaikus ievērojami augstāks vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietu īpatsvars Latvijā, salīdzinot ar ES-28 valstu vidējiem rādītājiem, ir ieguves rūpniecībā un karjeru izstrādē (25%, ES28 – 6%), operācijās ar nekustamo īpašumu (42%, ES28 – 17%), apstrādes rūpniecībā (22%, ES28 – 10%), būvniecībā (17%, ES28 – 9%), kā arī elektroenerģijas, gāzes un siltumapgāde nozarē (9%, ES28 – 4%).

2.4. attēls

Vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbavietu īpatsvars tautsaimniecības nozarēs*

2018. gadā, procentos

Avots: CSP, Eurostat, EM aprēķini

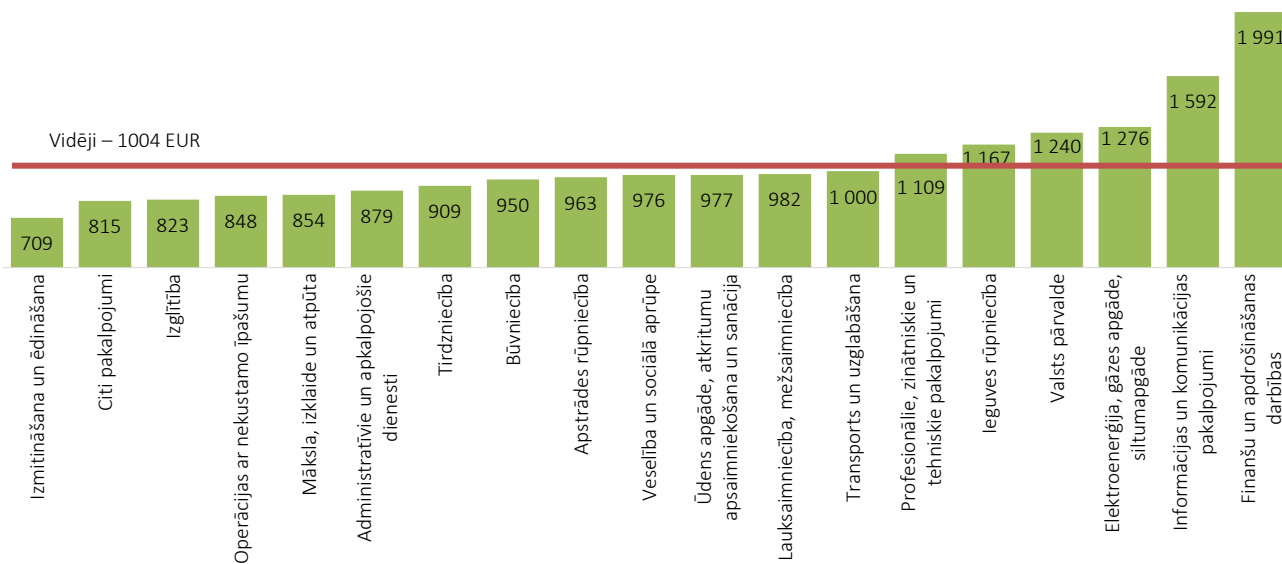
* Vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas profesijas – atbilstoši Profesiju klasifikācijai vienkāršās profesijas, kvalificētu mežsaimniecības un lauksaimniecības profesijas, kā arī pakalpojumu un tirdzniecības profesijas.

Jāatzīmē, ka nozaru darbavietu struktūra atstāj tiešu ietekmi uz vidējo darba algu līmeni tautsaimniecībā. Nozarēs ar augstu zemas kvalifikācijas darbavietu īpatsvaru kopumā vidējais atalgojuma līmenis ir zemāks. Līdz ar to viens no priekšnosacījumiem darba algu pieaugumam ir arī nozaru darbaspēka pieprasījuma strukturālām pārmaiņām, kas savukārt ir atkarīgs no nozaru iespējām pārorientēties uz augstāku tehnoloģiju un attiecīgi augstākas pievienotās vērtības segmentiem.

2.5. attēls

Vidējā bruto darba samaksa pa tautsaimniecības nozarēm

2018.gadā, eiro

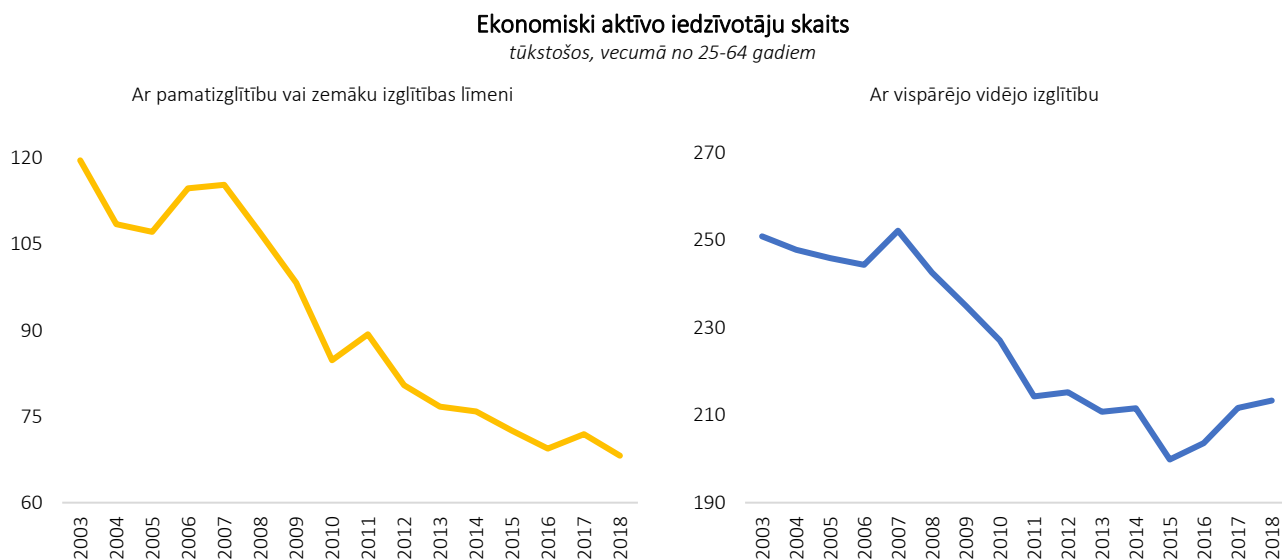

Avots: CSP

2.2. Mazkvalificētā darbaspēka piedāvājums

Darbaspēka piedāvājums ar vispārējo vidējo izglītību, gan pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni aizvadītos 15 gados Latvijā ir ievērojami sarucis. Aplūkojot ekonomiski aktīvo iedzīvotāju grupu vecumā no 25-64 gadiem, samazinājums laika posmā no 2003.-2018.gadam ir bijis par gandrīz 1/4 jeb aptuveni 89 tūkstošiem (ar pamatizglītību uz zemāku izglītību – par 51,5 tūkstošiem jeb 43%, ar vispārējo vidējo izglītību 37,6 tūkstošiem jeb 43%). To noteikuši gan demogrāfiskie procesi – darbaspēka novecošanās un izešana no darba tirgus, gan darbaspēka emigrācija. 2016. gadā gandrīz pusei (49%) no visiem emigrējušajiem vecumā virs 19 gadiem bija vidējā izglītība, bet gandrīz 22% pamatizglītība vai nepabeigta pamatizglītība.¹

2.6. attēls

Neskatoties uz to, 2018.gadā joprojām aptuveni 35% no visiem iedzīvotājiem vecumā 25-64 gadiem bija vien vidējā vispārējā izglītība, pamatizglītība vai pat zemāks izglītības līmenis. Savukārt darbaspēka piedāvājumā atbilstošas kvalifikācijas darbaspēks veidoja 32% jeb 281,5 tūkstošus.

2.7. attēls

Iedzīvotāji ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni pēc ekonomiskās aktivitātes statusa
procentos, vecumā no 25-64 gadiem

Avots: CSP, DSA

¹ CSP, Emigranta portrets 2014.-2016. gadā: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2018-02/Emigranta%20portrets%202014_2016%20gada.pdf

Vienlaikus nodarbināti no tiem bija vien 250 tūkstoši, kas ir aptuveni 69% no iedzīvotāju kopskaita attiecīgā vecuma grupā. Jāatzīmē, ka ievērojami zemāki nodarbinātības rādītāji ir vērojami starp iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni, kur nodarbināto īpatsvars veido vien 58% no iedzīvotāju kopskaita vecuma grupa no 25-64 gadiem. Tikmēr aptuveni 30% iedzīvotāji ar atbilstošo izglītību bija ekonomiski neaktīvi.

Aptuveni 65% no visiem iedzīvotājiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni vecumā no 25-64 gadiem 2018.gadā bija vecumā līdz 44 gadiem, līdz ar to jāsecina, ka lielākā daļa no tiem izglītības sistēmu pametuši periodā pēc 1990.gada. Jāatzīmē, ka iedzīvotāju īpatsvars ar vispārējo vidējo, pamata vai zemāku izglītības līmeni iedzīvotāju kopskaitā vecumā no 25-44 gadiem 2018.gadā veidoja 12% un tas ir gandrīz divreiz augstāks nekā starp iedzīvotājiem vecuma grupā no 45-65 gadiem, kur vien 6,4% iedzīvotāju bija vispārējā vidējā, pamata vai zemāks izglītības līmenis.

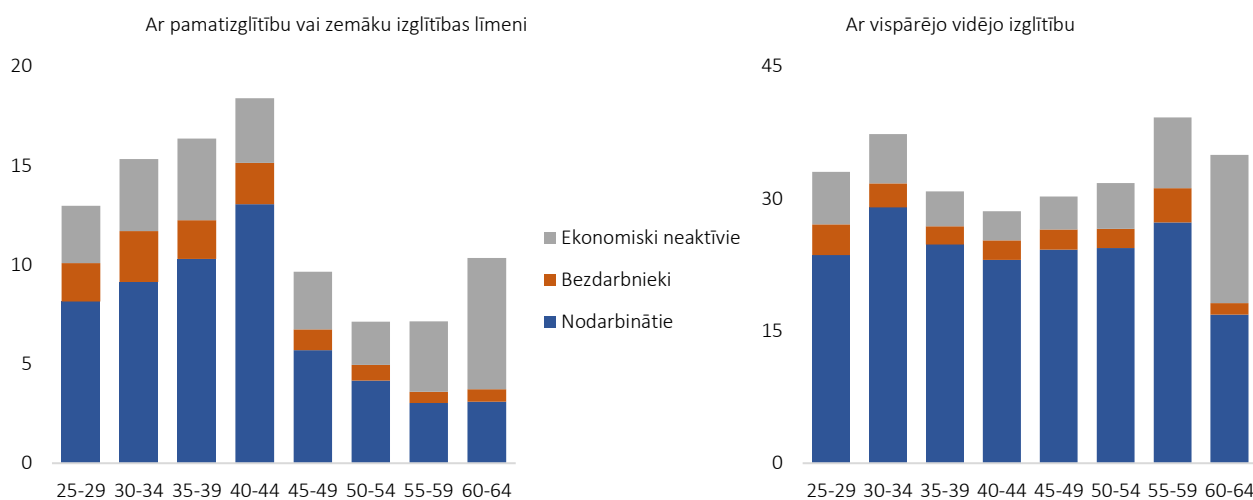
Jāņem vērā, ka atbilstošās iedzīvotāju vecuma kohortas pakāpeniski sasniedz augstākās ekonomiskās aktivitātes vecuma grupas, līdz ar to kopumā darbaspēka piedāvājums ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni tuvākajos gados varētu palielināties.

Caurmērā līdzīga situācija, bet ar mazāk izteiktu vecuma kohortu asimetriju, vērojama arī iedzīvotāju grupā ar vidējo vispārējo izglītību, kur iedzīvotāju īpatsvars vecumā līdz 44 gadiem veido aptuveni pusi (49%) no visiem iedzīvotājiem vecumā no 25-64 gadiem.

2.8. attēls

Iedzīvotāji pēc ekonomiskās aktivitātes pa vecuma grupām

tūkstošos, 2018.gadā

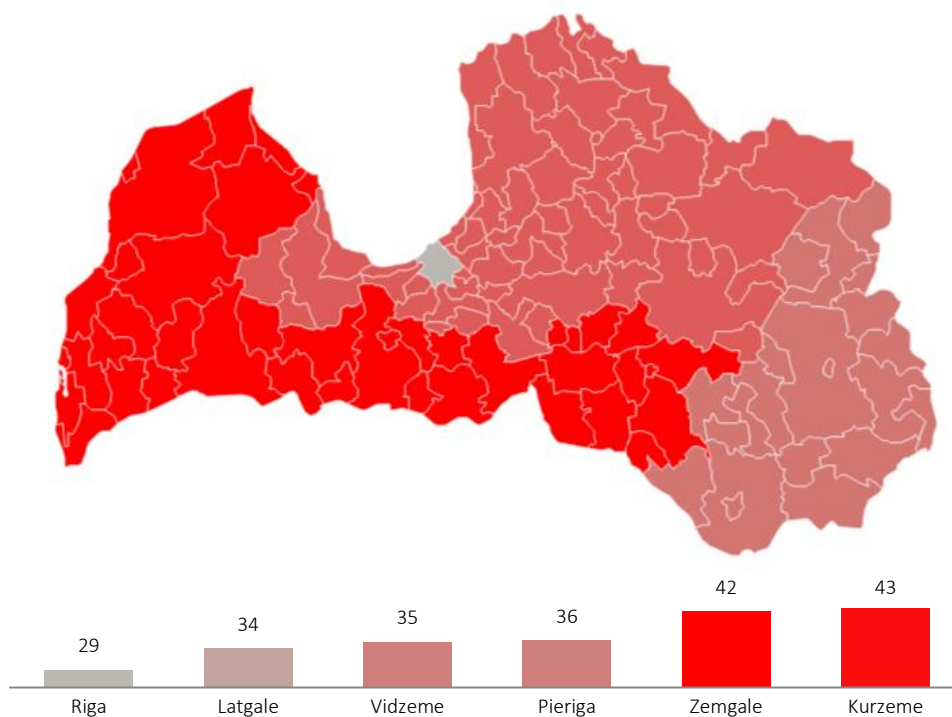

Avots: CSP, DSA

Aplūkojot iedzīvotāju ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni reģionālo sadalījumu vecuma grupā no 25-64 gadiem, gandrīz puse ir Rīgas un Pierīgas reģionā. Tikmēr lielākais iedzīvotāju īpatsvars ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni no kopējā iedzīvotāju skaita reģionā ir Kurzemes un Zemgales reģionos, kur vairāk nekā 2/5 no iedzīvotājiem vecumā no 25-64 augstākā iegūtā izglītības pakāpe vidējā vispārējā izglītība. Šeit jāņem vērā arī vidējais iedzīvotāju vecums reģionā, piemēram, Latgalē ir vairāk vecāka gadagājuma iedzīvotāju kam statistiski ir augstāks izglītības līmenis.

Viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē iedzīvotāju dinamiku ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni, ir izglītojamo atbirums gan pamata, gan vidējā izglītības posmā. Saskaņā ar EM aprēķiniem, balstoties uz izglītības karjeras struktūru 2016./2017.mācību gadā, aptuveni 13% no visiem jauniešiem, kas pēc pamatizglītības posma turpina mācības vidējās vispārējās izglītības iestādēs vai profesionālajā izglītībā, mācības nepabeidz.

Iedzīvotāju īpatsvars ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni
procentos no iedzīvotāju kopskaita vecumā no 25-64 gadiem

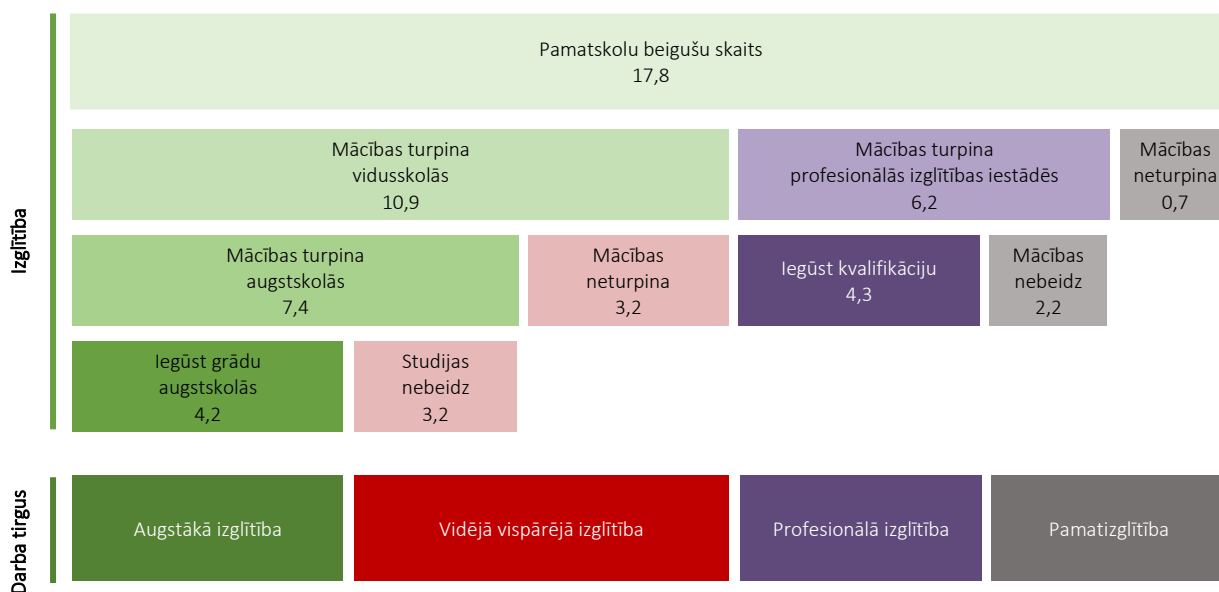

Avots: CSP, DSA

Savukārt aptuveni 64% no jauniešiem pēc pamatizglītības posma izvēlās turpināt mācības vidējās vispārējās izglītības iestādēs, tomēr 1/3 no tiem tā arī neturpina mācības nākamajos posmos, līdz ar to nonākot darba tirgū ar vispārējam prasmēm un bez profesijas.

Izglītības sistēma

*tūkstošos, attēlots izmantojot izglītības karjeras struktūru 2016./2017. mācību gadā**

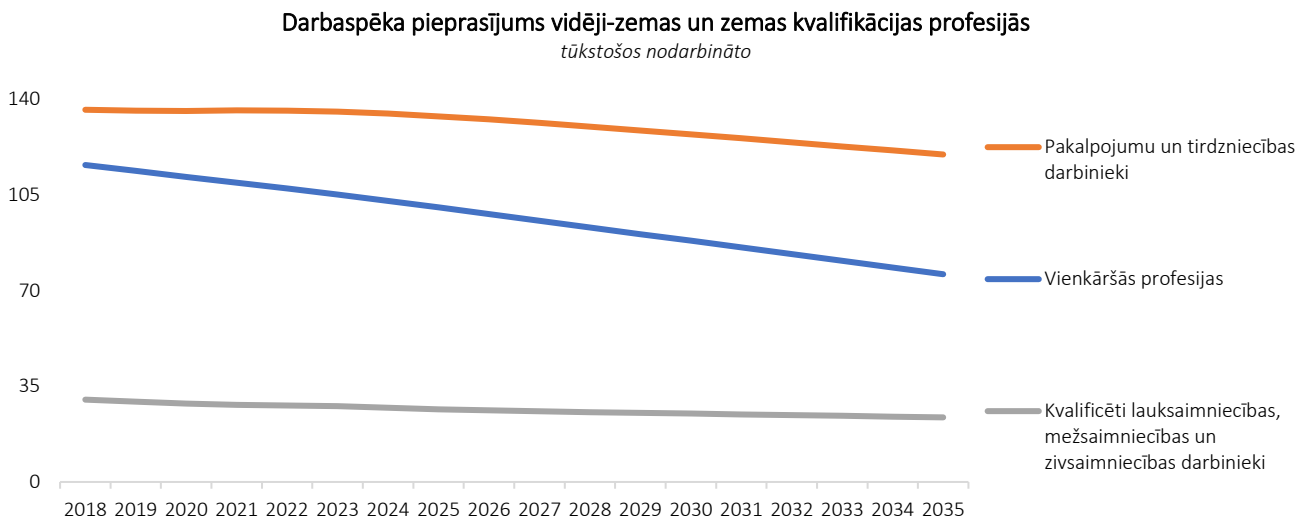
* EM aprēķini, balstoties uz izglītības karjeras struktūru 2016./2017. mācību gadā

3. PROGNOZES

3.1. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma prognozes

Sagaidāms, ka turpmākajos gados pieprasījums pēc zemas kvalifikācijas darbaspēka turpinās sarukt. Darbaspēka pieprasījuma samazinājums sagaidāms gan vienkāršajās profesijās, gan pakalpojumu un tirdzniecības profesijās, gan arī lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības profesijās. Laika periodā līdz 2025.gadam nodarbināto skaits atbilstošajās profesijās varētu samazināties par gandrīz 21 tūkstošiem, savukārt ilgtermiņā – līdz 2035.gadam tendences varētu pat pastiprināties un samazinājums varētu skart gandrīz 62 tūkstošus darbavietu atbilstošajās profesijās.

3.1. attēls

Avots: EM vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozes (2018)

Lielākais samazinājums sagaidāms vienkāršo profesiju grupā, kas varētu veidot aptuveni $\frac{3}{4}$ jeb 15,6 tūkstošus no kopējā zemas kvalifikācijas darbavietu samazinājuma vidējā termiņā, savukārt ilgtermiņā samazinājums varētu pārsniegt 40 tūkstošus darbavietu, salīdzinot ar 2018.gadu.

Zemas kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma samazinājums turpmākajos gados sagaidāms gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs. Vidējā termiņā lielākais samazinājums sagaidāms lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarē, apstrādes rūpniecībā un sabiedriskajos pakalpojumos. Savukārt ilgtermiņā – tirdzniecībā, izmitināšanā un ēdināšanas pakalpojumos.

Zemas kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma samazinājumu gan vidējā, gan ilgtermiņā noteiks tehnoloģisko procesu izmaiņas darbaspēka ietilpīgajās tautsaimniecības nozarēs un ar vien lielāka vienkāršo un atkārtotā darbu automatizācija, kas turpinās pārkārtot darbaspēka vajadzības par labu vidējas un augstas kvalifikācijas profesijām.

Līdzīgi kā vairumā ES valstu, nodarbināto skaits nākamajos gados turpinās samazināties visā lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarē, tomēr lielākais samazinājums sagaidāms personiskam patēriņam paredzētu jauktu lauksaimniecības kultūru audzētāju un lopkopju profesijās, kā arī vienkāršajās profesijās, kas kopā veidos gandrīz $\frac{3}{4}$ no visas nozares darbavietu samazinājuma līdz 2035.gadam. Jāņem vērā, ka salīdzinājumā ar citām nozarēm, lauksaimniecībā un mežsaimniecībā joprojām ir zemāka produktivitāte, līdz ar to turpmākajos gados nozares izaugsme būs lielā mērā balstīta uz produktivitātes pieaugumu, bet ne tik daudz uz nodarbināto skaita palielināšanos.

Līdzīga situācija būs vērojama arī apstrādes rūpniecībā, augot ražošanas apjomiem, palielināsies arī pieprasījums pēc darbaspēka. Tomēr, lai vidējā un ilgtermiņā nozare būtu konkurētspējīga, vairāk nekā $\frac{3}{4}$ no kopējā nozares pieauguma ir jānodrošina produktivitātes kāpumam – tehnoloģiju pārnei ražošanā, pētniecības attīstīšanai, inovācijai, darbinieku kvalifikācijas un prasmju celšanai. Sagaidāms, ka ilgtermiņā apstrādes rūpniecības izaugsmē lielāku devumu dos vidējo

un augsto tehnoloģiju nozares (piemēram, ierīču, mehānismu, elektrisko un optisko iekārtu ražošana u.c.) un relatīvi ieguldījums samazināsies tādām tradicionālajām nozarēm kā kokapstrāde un pārtikas ražošana.

Savukārt tirdzniecībā, izmitināšanā un ēdināšanas pakalpojumos jūtamas pārmaiņas ilgtermiņā ienesīs ar vien plašāka pašapkalpošanās risinājumu ienākšana nozarē, kā arī citu automatizētu tirdzniecības un apkalpošanas sistēmu attīstība.

3.1. tabula

Nodarbināto skaita izmaiņas tautsaimniecības nozarēs sadalījumā pa profesiju grupām

salīdzinājumā ar 2017.gadu, tūkstošos

	Lauksaimniecība	Apstrādes rūpniecība	Pārējā rūpniecība	Būvniecība	Tirdzniecība	Transports	Citi komerc-pakalpojumi	Sabiedriskie pakalpojumi	Kopā
2025.gads									
Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	-0,1	-0,1	0,0	0,0	-1,1	0,1	-0,1	-0,5	-1,8
Kvalificēti lauksaimniecības darbinieki	-3,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,0	-3,5
Vienkāršās profesijas	-1,3	-3,4	-0,9	-1,7	-1,4	-0,8	-2,6	-3,4	-15,6
Kopā	-4,7	-3,6	-0,9	-1,8	-2,5	-0,7	-2,8	-3,9	-20,9
2035. gads									
Pakalpojumu un tirdzniecības darbinieki	-0,2	-0,4	0,0	-0,1	-13,1	0,2	0,9	-2,1	-14,8
Kvalificēti lauksaimniecības darbinieki	-6,0	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,1	-6,5
Vienkāršās profesijas	-2,3	-8,7	-2,3	-4,8	-5,9	-2,1	-5,8	-8,4	-40,3
Kopā	-8,5	-9,2	-2,3	-4,9	-19,0	-1,9	-5,1	-10,6	-61,6

Avots: EM vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozes (2018)

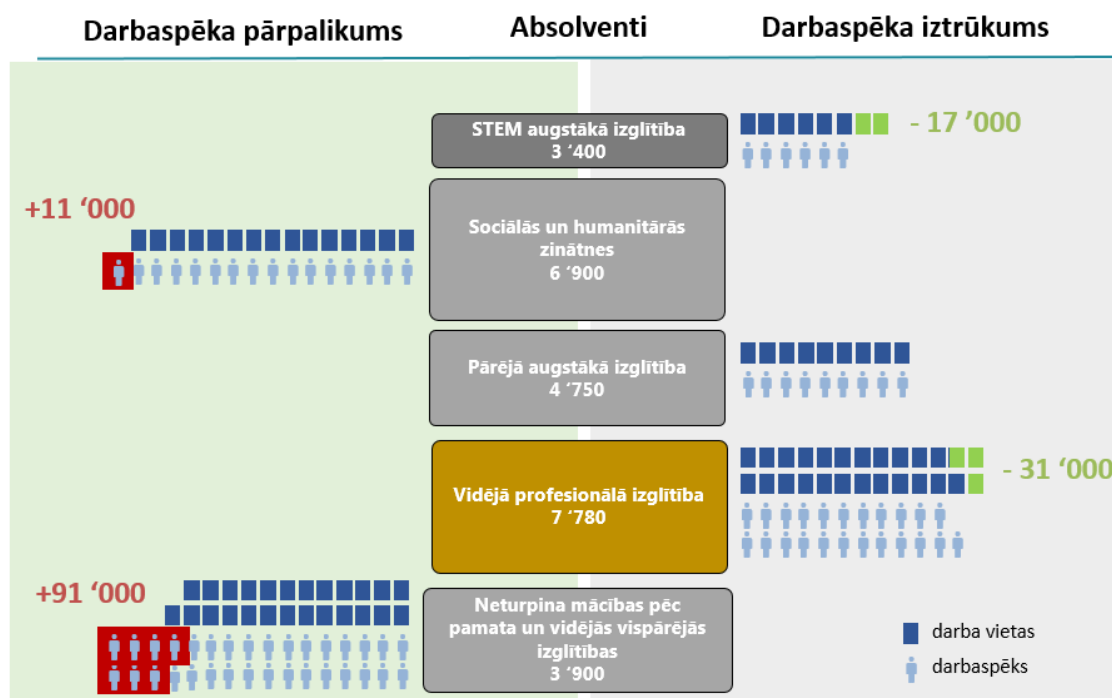
3.2. Mazkvalificētā darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma atbilstība

Sagaidāms, ka nākamajos gados darbaspēka pārpalikums ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni turpinās palielināties. Līdz 2025.gadam tas varētu sasniegt 91 tūkstošus (35 tūkstoši ar vidējo vispārējo izglītību un 56 tūkstoši ar pamatizglītību), bet līdz 2035.gadam pārpalikums varētu pieaugt līdz 115 tūkstošiem (72 tūkstoši ar vidējo vispārējo izglītību un 43 tūkstoši ar pamatizglītību). Darbaspēka pārpalikumu šajās grupās lielā mērā noteiks atbilstošās kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma samazināšanās. Nodarbināto skaits ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni līdz 2025.gadam varētu sarukt par vairāk nekā 22 tūkstošiem, bet līdz 2035.gadam par vairāk nekā 66 tūkstošiem, salīdzinot ar 2018.gadu.

Tāpat sagaidāms, ka vidējā termiņā palielināsies darbaspēka piedāvājums ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni, ko ietekmēs ar vien lielākas iedzīvotāju daļas ar atbilstošu izglītību ienākšana darba tirgū. Kā iepriekš tika atzīmēts, aptuveni 65% no visiem iedzīvotājiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni pašlaik ir vecumā līdz 44 gadiem (vecuma grupā 25-64 gadi), līdz ar to atbilstošās iedzīvotāju vecuma kohortas pakāpeniski sasniedz augstāko ekonomisko aktivitāti un nākamajos to līdzdalība darba tirgū varētu palielināties.

Vienlaikus gan vidējā, gan ilgtermiņā turpinās samazināties darbaspēka piedāvājums ar vispārējo vidējo izglītību (līdz 2025.gadam – par ~14 tūkstošiem, bet līdz 2035.gadam – par ~17 tūkstošiem), tomēr atbilstošās kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma samazinājums būs ievērojami straujāks, līdz ar to plaša starp atbilstošās kvalifikācijas darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu palielināsies.

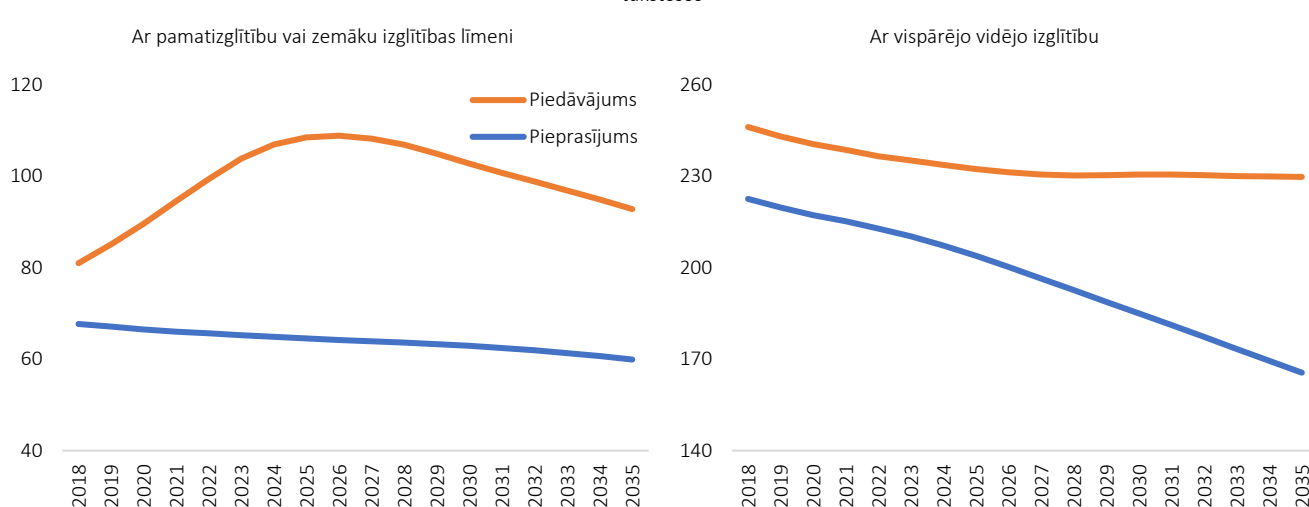
3.2. attēls

Jāņem vērā, ka līdz ar automatizācijas tendencēm, būtiskākais darbavietu samazinājums sagaidāms profesijās ar augstu manuālo un atkārtojamu darbu īpatsvaru. Līdz ar to gan vidējā, gan ilgtermiņā salīdzinoši liels darbaspēka pārpalikums saglabāsies lielākajā daļā zemas kvalifikācijas profesijās.

Sagaidāms, ka darbaspēka pārpalikums varētu pieaugt pakalpojumu un tirdzniecības profesijās (2025.gadā – 15 tūkstoši speciālistu, bet 2035.gadā – 34 tūkstoši), kur liela daļa no nodarbinātajiem ir ar vidējo vispārējo izglītību, savukārt darba meklētāju skaits ar šādu izglītību saglabāsies augsts.

Darbaspēka pieprasījums un piedāvājums ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni

Avots: EM vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozes (2018)

Tāpat salīdzinoši liels darbaspēka pārpalikums saglabāsies vienkāršajās profesijās (2025.gadā – 13 tūkstoši speciālistu, bet 2035.gadā – 8 tūkstoši), ņemot vērā darbaspēka piedāvājuma ar pamatizglītību pieaugumu vidējā termiņā.

Vienlaikus darbaspēka iztrūkums varētu veidoties kvalificētu lauksaimniecības speciālistu profesijās, ko lielā mērā ietekmēs darbaspēka piedāvājuma samazinājums dēļ darbaspēka novecošanās tendencēm profesiju grupā, gan arī nepietiekamā atbilstošās kvalifikācijas speciālistu piedāvājuma dēļ no izglītības sistēmas.

Jāņem vērā, ka gan vidējā, gan ilgtermiņā izteikta darbaspēka nepietiekamība būs vērojama arī daudzās citās vidējās kvalifikācijas profesiju grupās, tāpēc palielināsies darbaspēka nepietiekamība ar profesionālo izglītību. Ņemot vērā to, daļu no atbilstošām darbavietām varētu aizņemt iedzīvotāji ar vispārējo vidējo izglītību un pamatizglītību. Tāpēc liela nozīme darba tirgus disproporciju mazināšanai ir efektīvām pieaugušo apmācībām un tālākizglītībai. Būtiski ir palielināt iedzīvotāju ar pamatizglītību un vispārējo vidējo izglītību iesaisti pieaugušo izglītības pasākumos.

KOPSAVILKUMS UN REKOMENDĀCIJAS

2018.gadā 363 tūkstošiem jeb aptuveni 35% no iedzīvotājiem vecumā no 25-64 gadiem bija vidējā vispārējā, pamata vai zemāks izglītības līmenis. Aptuveni 113 tūkstoši jeb gandrīz 1/3 no tiem bija ārpus nodarbinātības – 82 tūkstoši ekonomiski neaktīvi un 32 tūkstoši darba meklējumos. Jāatzīmē, ka darba meklētāji ar vidējo vispārējo, pamata vai zemāku izglītības līmeni veido pusi no kopējā darba meklētāju skaita vecuma grupā 25-64 gadiem. Tāpat bezdarba līmenis starp iedzīvotājiem ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni Latvijai joprojām saglabājās piektais augstākais ES.

Neskatoties uz salīdzinoši augstiem bezdarba rādītājiem, pieaugot ekonomiskām aktivitātēm, darba devēji ar vien vairāk izjūt darbaspēka nepietiekamību. Uzņēmumu īpatsvars, kas norāda uz darbaspēka iztrūkumu kā uzņēmuma darbības ierobežojošu faktoru pēdējo 3 gadu laikā ir četrkārtšojies. Saskaņā ar uzņēmumu konjunktūras apsekojuma datiem, 2019.gada janvārī 26% no apstrādes rūpniecības uzņēmumiem norādīja darbaspēka trūkumu kā ražošanas ierobežojošu faktoru (2016.gada janvārī – 7%), būvniecībā – 20% (2016.gada janvārī – 3%), savukārt mazumtirdzniecībā – 23% (2016.gada janvārī – 12%). Par pieaugošu darbaspēka nepietiekamību liecina arī vakancu dinamika – NVA reģistrēto vakancu skaits kopš 2016.gada ir pieaudzis gandrīz 6 reizes – 2019.gada aprīļa beigās bija reģistrētas 34,4 tūkst. vakances, kas ir vēsturiski augstākais rādītājs.

Ņemot vērā augstāk minēto, ar vien izteiktākas kļūst strukturālā bezdarba pazīmes - no vienas puses darba tirgū vērojama pieaugoša darbaspēka nepietiekamība, t.sk. vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas segmentos, vienlaikus bezdarba rādītāji joprojām saglabājās salīdzinoši augstā līmenī.

Viens no iemesliem, kas kavē bezdarba mazināšanos ir darba meklētāju prasmju neatbilstība darba tirgū pieprasītām. Lai gan vidēji-zemas un zemas kvalifikācijas darbaspēka pieprasījums tautsaimniecībā joprojām ir salīdzinoši augsts – aptuveni 282 tūkstoši darbavietu (32% no kopējā darbaspēka pieprasījuma), tomēr atbilstošās kvalifikācijas darbaspēka piedāvājums par aptuveni 45 tūkstošiem pārsniedz to. 2018.gadā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits ar vidējo vispārējo, pamata un zemāku izglītības līmeni pārsniedza 327 tūkstošus.

Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas vidēja un ilgtermiņa darba tirgus prognozēm, turpmākajos gados palielināsies plaisa starp zemas kvalifikācijas darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, līdz ar to ar vien lielākai daļai iedzīvotāju ar vispārējo vidējo, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni būs problēmas atrast sev piemērotas darba iespējas.

Sagaidāms, ka līdz 2025.gadam darbaspēka pārpalikums ar vidējo vispārējo, pamata un zemāku izglītības līmeni varētu sasniegt 91 tūkstošus (35 tūkstoši ar vidējo vispārējo izglītību un 56 tūkstoši ar pamatizglītību), bet līdz 2035.gadam pārpalikums varētu pieaugt līdz 115 tūkstošiem (72 tūkstoši ar vidējo vispārējo izglītību un 43 tūkstoši ar pamatizglītību). Darbaspēka pārpalikumu šajās grupās lielā mērā noteiks atbilstošās kvalifikācijas darbaspēka pieprasījuma samazināšanās. Nodarbināto skaits ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni līdz 2025.gadam varētu sarukt par vairāk nekā 22 tūkstošiem, bet līdz 2035.gadam par vairāk nekā 66 tūkstošiem, salīdzinot ar 2018.gadu.

Neskatoties uz to, ka darbaspēka piedāvājums gan ar pamatizglītību, gan ar vispārējo vidējo izglītību iepriekšējos gados ir samazinājies, tomēr nav sagaidāms, ka šāda tendence varētu arī turpmāk saglabāties, tā kā aptuveni 65% no visiem iedzīvotājiem ar pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni pašlaik ir vecumā līdz 44 gadiem (vecuma grupā 25-64 gadi), līdz ar to atbilstošās iedzīvotāju vecuma kohortas pakāpeniski sasniedz augstāko ekonomisko aktivitāti un to līdzdalība darba tirgū nākamajos gados varētu palielināties.

Zemas kvalifikācijas darbaspēka piedāvājuma veidošanās cēloņi

Lielākā daļa no iedzīvotājiem ar vispārējo vidējo, pamata uz zemāku izglītības līmeni vecumā no 25-64 gadiem ir pametuši izglītības sistēmu laika posmā pēc 1990.gada, līdz ar to lielā mērā ir saistīti ar esošo izglītības piedāvājumu - iedzīvotāju īpatsvars ar vispārējo vidējo, pamata uz zemāku izglītības līmeni iedzīvotāju kopskaitā vecumā no 25-44 gadiem ir gandrīz divreiz augstāks nekā vecuma grupā no 45-65 gadiem.

Viens no faktoriem, kas līdz šim ir atstājis būtisku ietekmi uz iedzīvotāju dinamiku ar pamatizglītību un zemāku izglītības līmeni, ir izglītojamo atbirums gan pamata, gan vidējā izglītības posmā. Aptuveni 13% no visiem jauniešiem, kas pēc pamatizglītības posma turpina mācības vidējās vispārējās izglītības iestādēs vai profesionālajā izglītībā, mācības nepabeidz.

Iedzīvotāju skaitu ar vispārējo vidējo izglītību lielā mērā ietekmē izglītojamo izglītības izvēles preferences par labu vispārējai vidējai izglītībai nevis vidējai profesionālajai izglītībai, kur vērojams vislielākais darbaspēka trūkums. Aptuveni 64% no jauniešiem pēc pamatizglītības posma izvēlās turpināt mācības vidējās vispārējās izglītības iestādēs, tomēr tikai 2/3 no tiem turpina studijas augstākās izglītības iestādēs, bet 1/3 no tiem nonākot darba tirgū ar vispārējam prasmēm un bez profesijas. Turklāt, jāņem vērā, ka liela daļa no tiem, kas turpina studijas augstākās izglītības līmenī, tā arī nepabeidz tās.

Nepieciešamie pasākumi zemas kvalifikācijas darbaspēka īpatsvara mazināšanai

Lai mazinātu iedzīvotāju īpatsvaru ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni, būtiski ir problēmu risināt kompleksi, aptverot gan veidošanās cēloņus tradicionālā izglītojamo plūsmā, gan mērķtiecīgi nodrošinot kvalifikācijas paaugstināšanas pasākumus iedzīvotājiem, kas atrodas jau ārpus izglītības sistēmas.

Lai novērstu iedzīvotāju ar zemu vai darba tirgum nepatīkamu izglītību veidošanos cēloņus, nepieciešams mazināt to jauniešu īpatsvaru, kas izkrīt no izglītības sistēmas jau pamatizglītības posmā. Tas savukārt ir cieši saistīts ar kvalitatīvas pirmsskolas izglītības pieejamību. Līdzdalība labas kvalitātes pirmsskolas izglītībā un aprūpē ir viens no efektīvākajiem pasākumiem pret priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu.

Būtiski ir mazināt arī to jauniešu īpatsvaru, kas nonāk darba tirgū bez konkrētas specialitātes un prasmēm, līdz ar to jādodomā par iespējām vairāk jauniešu piesaisti profesionālajai izglītībai.

Tāpat nepieciešams mazināt izglītojamo atbirumu gan no vidējās, gan augstākās izglītības posmiem, kas savukārt ir saistīts gan ar izglītojamo iepriekšējiem mācību rezultātiem un sagatavotību, gan nepatīkamu izglītojamā karjeras vadību agrīnos izglītības posmos.

Vienlaikus, lai mazinātu jau esošo iedzīvotāju īpatsvaru ar zemu vai darba tirgum nepatīkamu izglītību, būtiska loma ir pieaugušo izglītības pieejamībai un tās efektivitātei. Aktīva iedzīvotāju iesaiste pieaugušo izglītības pasākumos ļautu nodrošināt kvalifikācijas celšanu un pārkvalifikāciju iedzīvotājiem ar vispārējo vidējo izglītību un pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni, tādejādi nodrošinot šīm grupām piekļuvi vidējās vai augstākās kvalifikācijas profesijām nepieciešamajām prasmēm.

Jāatzīmē, ka iedzīvotāju iesaiste pieaugušo izglītībā Latvijā joprojām ir zemā līmenī (2018.gadā – 6,7%) un vairāk nekā divas reizes atpaliek no noteiktā mērķa līdz 2020.gadam sasniegt 15% iedzīvotāju vecumā no 25-64 gadiem iesaisti pieaugušo izglītības pasākumos. Turklāt iedzīvotāju iesaiste ar pamatizglītību vai zemāku izglītību pieaugušo izglītības pasākumos ir vien 2,5%, bet ar vispārējo vidējo izglītību – 5,6%. Pašreizējais pieaugušo izglītības piedāvājums pamatā ir vērsts uz iedzīvotājiem, kas ir nodarbināti vai reģistrēti kā darba meklētāji, tomēr jāņem vērā, ka gandrīz 82 tūkstoši iedzīvotāju vecumā no 25-64 gadiem ir ekonomiski neaktīvi, līdz ar to tie netiek pilnībā sasniegti.

Vienlaikus jāņem vērā, ka būtiska loma izglītības procesā ir sociālekonomiskajiem apstākļiem, kam var būt horizontāla ietekme dažādos izglītības posmos, neatkarīgi no iedzīvotāju statusa un vecuma. Līdz ar to dažādiem pasākumiem izglītības sistēmā būtu jāiet roku rokā ar atbilstošu sociālo atbalstu, kas piemērots noteiktām mērķa grupām.

Lai mazinātu iedzīvotāju īpatsvaru ar vispārējo vidējo, pamatizglītību vai zemāku izglītību, pastiprināti nepieciešams pievērst uzmanību šādās jomās:

i. Pamatizglītību nepabeigušo skaita mazināšana:

- Priekšlaicīga mācību pārtraukšana bieži vien ir saistīta ar izglītojamā individuāliem sociālekonomiskiem faktoriem, līdz ar to būtiski ir mērķēti preventīvi pasākumi uz konkrēto individu, veicot intervences pasākumus jau agrīnā mācību posmā.

- Jauniešu ar augstu izglītības sistēmas pamešanas risku priekšlaicīga apzināšana un profilēšana, kas ļautu tiem nodrošināt mērķētus atbalsta pasākumus izglītības iestādē un ārpus tās – konsultācijas/privātstundas, individualizēta mācību pieeja, konsultācijas un atbalsta nodrošināšana ģimenei utml.
- izglītojamā dzīvesvieta pēc iespējas tuvāk pirmskolas izglītības un aprūpes iestādēm.
- Mācību iestāžu ar augstu nepabeigušo audzēkņu īpatsvaru apzināšana un atbilstošus intervences pasākumu īstenošana, ar mērķi uzlabot skolas klimatu un mācību vidi.
- Ārpus mācību aktivitāšu veidošana izglītības iestādē, tādejādi veicinot audzēkņu socializāciju un iekļaušanos mācību vidē.

ii. Izglītojamo atbiruma mazināšana vidējās vispārējās, profesionālās un augstākās izglītības posmos:

- Uzlabot pieeju karjeras attīstības atbalstam izglītojamajiem vispārējās (t.sk. pamatizglītības posmā) un profesionālās izglītības iestādēs, veicinot izglītojamo izpratni par darba tirgu, turpmākās izglītības un karjeras jautājumiem, kā arī nodrošināt izglītojamo karjeras vadību atbilstoši to spējām un interesēm.
- Elastīgu mācību iespēju nodrošināšana (kombinējot vispārējo izglītību, profesionālo izglītību un pirmo praktiskā darba pieredzi) audzēkņiem, kuri ir zaudējuši motivāciju neapmierinošu mācību rezultātu dēļ un vēlas uzsākt darba dzīvi pēc iespējas ātrāk. Šādas iespējas audzēkņiem līdz ar nodarbinātību ļautu saglabāt iesaisti izglītības procesā.
- Stiprināt jauniešu interesi un kompetenci eksaktajos un dabaszinātņu mācību priekšmetos pamatizglītības un vidējās izglītības posmos, tādejādi mazinot izglītojamo atbirumu turpmākajos izglītības posmos STEM studiju virzienos.
- Uzņemamo audzēkņu atlases sistēmas pilnveide augstākajā izglītībā, kā arī jauniešu profilēšana atbilstoši STEM virzieniem karjeras atbalsta ietvaros.
- Pirmsstudiju sagatavošanās kursa attīstība augstākās izglītības programmās, tādejādi palīdzot reflektantiem labāk sagatavoties turpmākām studijām.

iii. Jauniešu īpatsvara mazināšana, kas nonāk darba tirgū bez konkrētas specialitātes un prasmēm - izglītojamo proporcijas maiņa vidējā izglītības posmā par labu profesionālajai izglītībai:

- Mērķēta izglītojamo karjeras vadība jau pamatizglītības posmā, nodrošinot izglītojamo izpratni un informāciju par profesionālās izglītības iespējam un priekšrocībām.
- Novērst šķēršļus, kas ierobežo profesionālo izglītības iestāžu absolventiem turpināt studijas augstākajā izglītībā – jāstiprina sinerģija starp profesionālās vidējās izglītības programmām un 1. līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programmām koledžās, kā arī starp koledžu studiju programmām un atbilstošām bakalaura studiju programmām augstskolās.
- Jāturpina paaugstināt profesionālās izglītības pievilcību un kvalitāti, ko iespējams īstenot caur darba vidē balstītu mācību formas paplašināšanu profesionālajā izglītībā, kā arī potenciālu audzēkņu uzrunāšanu ar uzņēmumu palīdzību un ciešāku darba devēju iesaisti mācību procesā.

iv. Pieaugušo ar zemu vai darba tirgum nepatīkamu izglītību īpatsvara mazināšana, nodrošinot to iesaisti pieaugušo izglītības pasākumos:

- Pieaugušo izglītības pieejamības paplašināšana ekonomiski neaktīvajiem iedzīvotājiem (nav nodarbināti un nav reģistrēti kā darba meklētāji NVA) ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni.
- Izmantojot NVA filiāles un pašvaldību dienestus, nodrošināt iedzīvotāju ar zemu vai darba tirgum nepatīkamu izglītību apzināšanu un profilēšanu, tādējādi veicinot uz mērķa grupu vajadzībām balstīta pieaugušo izglītības piedāvājuma veidošanu.
- Jāveicina jauniešu, kuri nav ne apmācībās, ne arī nodarbinātībā, atgriešanos izglītības sistēmā, kvalifikācijas un prakses iegūšanai.
- Jāpaplašina pieaugušo izglītības iespējas formālajā izglītībā – vidējās profesionālās un augstākās izglītības iestādēs, tādējādi nodrošinot iedzīvotājiem iespēju atgriezties izglītības sistēmā.
- Jāpilnveido motivācijas mehānismi darba devējiem, kas veicinātu to ieguldījumus darbinieku apmācībā, jo īpaši darbiniekos ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni;
- Jāpalielina pieaugušo izglītības kapacitāte, kā arī jāpārorientē valsts un kohēzijas atbalsts pieaugušo apmācībām, kā prioritāru mērķa grupu liekot ekonomiski neaktīvos iedzīvotājus ar vispārējo vidējo izglītību, pamatizglītību vai zemāku izglītības līmeni, kā arī ņemot vērā reģionālās vajadzības – augstākais iedzīvotāju īpatsvars ar zemu izglītību ir Kurzemes un Zemgales reģionos.